

krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji«, tiskana 1865. u Rimu. Knjiga je važna zbog toga što je autor u njoj revidirao rezultate istraživanja mnogih povjesničara, ponajviše Danielea Farlatija iz XVIII. stoljeća.

Črnčić je namjeravao napisati i povijest Zavoda sv. Jeronima u Rimu, no uspio je objaviti samo tri rada o prošlosti te znamenite hrvatske institucije. Pisao je zatim još o Assemanovom evanđelju (koje spada u najstarije očuvane rukopisne glagoljske knjige, XI. stoljeće), o popu Petru Fraščiću i njegovom tumačenju Psaltira hrvatskog iz 1463., o Karnarutićevom »Vazetju Sigeta grada«, o bratovštini Sv. Duha u Rimu, o gradiću Beli na Cresu, o oporukama Julija Klovića itd. Objavljivao je članke i u »Našoj slogi«, prvom i (tada) jedinom listu istarskih i kvarnerskootočnih Hrvata.

Črnčić je istraživao glagoljaštvo kao dio hrvatske, europske i svjetske baštine, pa njegovo značenje valja promatrati od krčkog, preko nacionalnog hrvatskog, te napokon svjetskog kulturnog i znanstvenog naslijeđa.

Znanstveno-popularno pisani tekst Mirjane i Petra Strčića o dr. Ivanu Črnčiću bogat je podacima i poticajnim tezama, što neprijeporno odaje pera dobrih stručnjaka i temeljitih poznavatelja života i djela iznimne ličnosti toga Krčanina. Unatoč relativno malom broju stranica, autori su uspjeli, kako ističe akademik Sirotković, napisati »najopsežniji rad koji je dosad objavljen o dr. Ivanu Črnčiću«, sažeti i utkati u tekst rezultate dugogodišnjih istraživanja.

U dodatku je donesen popis najvažnijih tuzemnih i inozemnih ustanova u kojima su provedena arhivalna i knjižna istraživanja, uključujući i rukopisne ostavštine (Krčana mons. Mihovila Bolonića i Ivana Žića Rokova, te Istranina mons. Bože Milanovića). Slijedi zatim 'prvi cjeloviti' popis radova i izbor literature, odnosno priloga za Črnčićevu bibliografiju (nastao trudom Snježane Hožjan iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu), sažeci na talijanskom i engleskom jeziku (u prijevodu Tihane Mršić i Sanje Matešić), bilješka o autorima, te vrlo korisna kazala imena i mjesta.

Slaven Bertoša

ANTE SEKULIĆ, Hrvatski bački mjestopisi, Školska Knjiga, Zagreb, 1994., 172 str.

Povijest bačkih Hrvata zauzima sve više mjesta u radovima hrvatskih povjesničara, no sustavnog proučavanja hrvatskih naselja na području Bačke, do knjige »Hrvatski bački mjestopisi« Ante Sekulića, u hrvatskoj historiografiji nije bilo. Knjiga je sadržajno podijeljena na šest glavnih dijelova: Oblasno ustrojstvo bačke županije (24.), Hrvatska imena mjesta (25.–142.), Obiteljska imena/prezimana načinjena prema toponimima u južnoj Ugarskoj do 1918. (143.–146.), Pregled brojidbenih podataka o hrvatskom žiteljstvu u naseljima bačko-bodroške županije do 1918. (147.–153.), Završne misli (154.–155.), Vrela i literatura (156.–166.). Knjiga kao uvodne napomene sadrži još autorove pristupne misli, popis kratica i pregled osnovnih zemljopisnih i povijesnih značajki Bačke. Osim navodenoga, opremljena je sažecima na njemačkom, mađarskom i engleskom jeziku, te kazalom osobnih i zemljopisnih imena.

Ante Sekulić je u središte svoga istraživanja postavio proučavanje hrvatskih toponima na području bačke i bodroške županije, odnosno bačko-bodroške nakon sjedinjenja 1802. godine.

Ističući zemljopisne odrednice Bačke, koja se pruža međurječjem Dunava i Tise bez jasne granice na sjeveru (u jugoistočnom dijelu današnje Mađarske), autor ukazuje na činjenicu da se zemljopisno područje Bačke razlikuje od oblasnog ustrojstva bačke županije. Područje Bačke obuhvaćale su tri županije: bačka sa sjedištem u Baču, bodruška sa sjedištem u Bodrogu (okolica današnjeg Sombora), te čongradska, kojoj je sjedište bilo u Segedinu. Povijest Bačke (zemljopisnog područja i županije) autor prati usporedo s poviješću crkvenog ustrojstva – tako spominje postojanje biskupije u Baču u doba Justinijana te uzdizanje na razinu nadbiskupije za vrijeme kralja Ladislava Arpadovića (1162.–1163.), što govori o kontinuitetu veličine i značaja Bača. Do vremena prije turskih osvajanja Bač je središnje mjesto ne samo bačke županije (njeno postojanje možemo pratiti od XI. stoljeća), nego cijele oblasti Bačke (koja je najvjerojatnije po Baču dobila ime). Nakon velikog bečkog rata (1683.–1699.), uslijed dolaska novog stanovništva, opada važnost Bača te se uzdižu novi gradovi koji postaju i oblasna središta (Baja i Sombor). Govoreći o naseljenosti područja Bačke, autor ističe postojanje naselja od brončanoga doba. O tome svjedoče nalazišta u međurječju Dunava i Tise, a na tom su se području također neprekidno izmjenjivale mnogobrojne seobe različitih naroda. Prve tragove naseljavanja Slavena u oblasti Bačke A. Sekulić pronalazi u VI. stoljeću. Ugarsko zaposjedanje Panonske ravnice (897.–900.) ne mijenja u velikoj mjeri etničku strukturu stanovništva, što dokazuju brojni toponimi što se nisu promijenili pod mađarskim utjecajem, koji je u to vrijeme, prema mišljenju autora, bio ograničen na sjevernu Bačku. Pitanje starosjedilačkog stanovništva na području bačke županije predmetom je mnogih rasprava i interpretacija. A. Sekulić ostaje na tragu mađarske historiografije, koja koristi za autohtono stanovništvo kasnije ustanovljene bačke županije opći naziv »Slaveni«, ali ipak ostavljajući prostora za novija etnogenetska istraživanja starosjedilačkog stanovništva, koja uz niz pojedinosti (crkveno ustrojstvo, primanje kršćanstva i dr.) stavljaju Hrvate u položaj autohtone etničke skupine. Kada se govori o hrvatskom življu u Bačkoj, odmah se nameće problematika etniciteta Bunjevaca i Šokaca, a pitanje podrijetla tih etniciteta dominantno je i u ranijim radovima A. Sekulića, posebice u knjizi *Bački Hrvati*, Zagreb, 1991., te *Bački baranjski Hrvati*, Znanstveni zbornik, Zagreb, 1993. Što se podrijetla Šokaca tiče, nema velike sumnje da je to katoličko, hrvatsko žiteljstvo područja istočne i središnje Bosne koje se iseljavalo u Podunavlje i Prekosavlje za vrijeme turske uprave Bosnom, dok je pitanje bunjevačke etničke skupine prilično kontroverzno. Raspon različitih mišljenja o Bunjencima je velik, od zastupnika teze o Bunjencima kao Srbima katoličke vjere, preko suzdržanih interpretacija koje se zadovoljavaju tvrdnjom o nejasnoći etniciteta Bunjevac, do shvaćanja pojma »Bunjevac« kao pogrdnog nadimka. A. Sekulić pruža vrlo jasan pregled problema Bunjevaca od njihovog prvog spomena 1622. godine, te ostavlja prostora interpretacijama koje tumače bunjevački etnicitet kao mješavinu staroromanskih skupina i Hrvata ikavskog govora (na što upućuju relikti romanskih dijalekata u bunjevačkom govoru), ali kategorički odbacuje tezu zastupljenu u srpskoj historiografiji: *catholici Valachi alias Bunievci* jesu »katolički Srbi inače Bunjevci«.

Središnji dio knjige zauzima popis mjesta koja imaju hrvatska imena. Autor tim popisom utvrđuje čak 92 hrvatska toponima. Od iznimne važnosti je pregled povijesti svakog navedenog mjesta, te pregled crkvene organizacije i etničke strukture stanovništva u spomenutim mjestima. Uz iscrpan pregled povijesti hrvatskog življa i njegovih naselja na području bačke županije, A. Sekulić navodi podatke koji su do sada bili potpuno nepoznati u hrvatskoj historiografiji. Tako saznajemo povijest najmanjih zaselaka rekonstruiranu iz kritički obrađene grade turskih, mađarskih i hrvatskih izvora. Svaki se toponim u knjizi razmatra kao posebna cjelina, dok u obliku bilježaka autor navodi svu literaturu i arhivsku građu koju je koristio pri proučavanju pojedinog naselja, što je od neprocjenjive koristi za svako daljnje proučavanje hrvatske povijesti na području bačke županije. Posebna pozornost posvećena je povijesti Bača, Baje, Sombora i Subotice, gradova koji su imali najveći značaj za cjelokupnu bačko-bodrušku županiju i za opstojnost hrvatske posebnosti u Bačkoj. U etimologijskom određenju Bača A.

Sekulić preuzima natuknice iz Skokovog *Etimologijskog rječnika* i Broz-Ivekovićevog rječnika iz 1901., koje određuju pojam »Bač« sa značenjem stanara, planinara ili glavara pastirskog stana. Riječ su poslije dolaska Mađari samo posudili (u pojmovima *Bácska* i *Bácsmegeye*, Bačka i bačka županija), a o tome svjedoči postojanje te riječi prije doseljavanja Mađara u različitim slavenskim jezicima.

Povijest naselja na lokaciji Bača, čiji su ostaci pronađeni arheološkim istraživanjima, počinje već u brončanom dobu. O razdoblju rimske uprave i seobe naroda nije ostalo mnogo spomena, uglavnom zbog mnogobrojnih pustošenja i uništavanja do kojih je došlo prigodom čestih seoba. Iz vremena Justinijana I. (527.-565.) potječe prva vijest o Baču. Za Arpadovića Bač postaje važno središte oblasne i crkvene uprave, dok iz 14. stoljeća imamo prvi spomen franjevac u Baču, koji postaju najznačajniji čimbenik opstojnosti hrvatskog življa u kasnijim stoljećima. O važnosti Bača u srednjem vijeku govori i činjenica da je M. Korvin često boravio u Baču, a tamo je čak i sazivao državni sabor. Turska osvajanja zaustavila su daljnji razvoj Bača, a tom je prigodom i razrušen (ostao je samo franjevački samostan koji postoji još i danas). Nakon oslobođenja od Turaka izdiže se Sombor kao novo oblasno i županijsko središte. Oko određivanja korištena tog toponima vodile su se zanimljive polemike. A. Sekulić se priklanja određenju P. Skoka, koji tumači pojam *Sombor* glasovnim izmjenama pojma *Samobor* (bor na osami i sl.).

Osim Bača i Sombora, grad Baja svakako privlači posebnu pozornost. Baja je svojim položajem na lijevoj obali Dunava izborila epitet najprometnijeg i najvećeg trgovačkog mjesta u Bačkoj. Početke naseljavanja na području Baje nije lako ustanoviti, no izvjesno je da su već u 13. st. u Baji djelovali hrvatski dušebrižnici.

Za bačke Hrvate ipak je najznačajnije mjesto Subotica. Vrijeme nastanka Subotice također je vrlo upitno. A. Sekulić smatra da je naselje utemeljeno prije 13. stoljeća, dok njegov osnutak mađarski povjesničari datiraju sredinom 13. stoljeća. Procvat Subotice kao metropole bačkih Hrvata počinje naseljavanjem Bunjevaca (sredinom 17. stoljeća), sljedeći bitni događaj je proglašenje Subotice slobodnim kraljevskim gradom (1779. pod imenom Maria Theresiopolis). O značenju Subotice za hrvatski živalj najbolje govore podaci da je u Subotici izlazilo najviše bunjevačkih novina, te da su tamo postojali *Matica subotička*, uredništva »Nevena«, »Hrvatskih novina« i mnoga hrvatska društva i sportske organizacije.

Pored popisa hrvatskih toponima, i njihovog povijesnog pregleda, A. Sekulić u dijelu knjige pod naslovom: »Obiteljska imena/prezimana načinjena prema toponimima u južnoj Ugarskoj do 1918.« daje pregled oko pedeset prezimana izvedenih iz hrvatskih toponima na području bačko-bodruške županije. Autor pri tome navodi matične knjige ili neku drugu građu koju je koristio pri sastavljanju popisa, što je vrijedan prilog budućem proučavanju etničke strukture stanovništva. Da bi zaokružio sliku o etničkoj pripadnosti stanovništva na području bačke županije, A. Sekulić iznosi pregled izvora koji prikazuju demografsku sliku hrvatskih naselja u bačko-bodruškoj županiji. Temeljni je problem pri određenju broja hrvatskog življa u bačkoj županiji ustanoviti broj hrvatskih župa u kojima je *lingua illyrica* jezik bogoslužja. Autor pri tome ostaje u dilemi da li se radi o 21 ili 33 župe. Podatke o nacionalnoj strukturi stanovništva na području Bačke za vrijeme postojanja jugoslavenske zajednice autor temelji na oblasnim popisima. Budući da je sustavno poništavana postojanost Hrvata na području nekadašnje bačko-bodruške županije, pregledom popisa lako se može uočiti pad broja hrvatskog žiteljstva pri svakom novom popisu stanovništva (1921. godine Hrvata ima 11,8% u odnosu na ukupno stanovništvo, a 1991. godine samo 4,4%).

Upravo procesi zatiranja hrvatskog naroda, te sustavnog negiranja njegove povijesne opstojnosti u oblasti Bačke, koji su najjači upravo u današnjim trenucima, ponukali su A. Sekulića da prikaže povijest hrvatske postojanosti na području nekadašnje bačko-bodruške županije. Osim autorove želje da ova knjiga sačuva spomen na hrvatska naselja, ona će još dragocjeniju pomoć pružiti povjesničarima čiji je predmet bavljenja

hrvatska povijest na području Bačke. Svojim enciklopedijskim karakterom, navodom svakog spomena pojedinih mjesta u mađarskim, turskim i hrvatskim izvorima, bogatim bilješkama, te popisom više od 250 bibliografskih jedinica i pregledom arhivske građe iz devet arhiva, knjiga mora postati nezaobilaznim priručnikom svakom povjesničaru.

Darko Vitek

ANTE SEKULIĆ, Hrvatski srijemski mjestopisi, Zagreb 1997., 238 str.

U dosadašnjoj hrvatskoj historiografiji toponomastička istraživanja ne zauzimaju značajno mjesto premda uz povijesno-kritičku analizu pružaju mnogo novih saznanja. Knjiga Ante Sekulića »Hrvatski srijemski mjestopisi« pažnje je vrijedan izuzetak. Koristeći svu do sada objavljenu toponomastičku literaturu te neobjavljenu arhivsku građu kao osnovicu povijesnog istraživanja, autor daje cjelovitu sliku povijesti hrvatskog naroda i njegovih naselja u Srijemu.

Srijemska oblast jasno je omeđena sa sjeverne, južne i istočne strane rijekama Dunavom i Savom. Pri određivanju zapadnih granica ne možemo pronaći neku prirodnu prekretnicu koja bi ukazivala na posebnost Srijema u odnosu na ostatak Slavonije. Ta se činjenica odražava i na povijest Srijema, koju možemo promatrati jedino u sklopu hrvatske povijesti, dakako, ne zanemarujući utjecaje iz Srbije, Bosne i poglavito Mađarske. Zapadne granice često su se mijenjale, zavisile su od promjene veličine feudalnih posjeda, oblasnih ustrojstava, kotareva, općina i sl. Srijemska i Vukovska županija također su doživljivale mnogobrojne promjene, koje su u više slučajeva išle na štetu hrvatskog žiteljstva u Srijemu, poglavito u jugoslavenskoj zajednici, kada su se pri određivanju oblasnih granica izmjenjivala prirodna, gospodarska i etnička načela po volji vlastodržaca.

U dijelu knjige pod naslovom Pregled povijesti Srijema (25.–44.) A. Sekulić ukazuje na naseljenost srijemskog područja od antičkih vremena. Povijest Srijema u rimsko doba vezana je uz povijest grada Syrmiuma (Mitrovice). Mitrovica je prvobitno bila naselje Ilira, no kasnije je potpuno romanizirana. O veličini i značaju Syrmiuma govori podatak da je grad za Konstantina Velikog postao središtem provincije *Panonija II*.

Zbog njegovog geografskog i političkog položaja (Srijem je uvijek bio dodirna točka velikih država i civilizacija) Srijemom su se izmjenjivali mnogi vlastodršci, među kojima su značajniji bili Avari, Franci, Bizantinci, Bugari, Srbi. No, njegovu povijest ipak obilježavaju tri naroda: Mađari, koji svoju vlast uspostavljaju 1071. godine i koja je bila prisutna s prekidima sve do 1918. godine, zatim Turci (Srijem napuštaju 1699. godine) i Hrvati, koji u Srijemu predstavljaju najznačajniju etničku skupinu još iz vremena seobe.

A. Sekulić prati povijest hrvatskih institucija na području Srijema već od ustanaka Ljudevita Posavskog, te kroz Ugarsko kraljevstvo i Habsburšku monarhiju, kad je Srijem administrativno pripadao pod upravu Hrvatskog sabora. Tursko osvajanje donosi gotovo dvjestogodišnji prekid postojanja hrvatskih institucija u Srijemu. Ponovnom uspostavom županija 1745. godine osnovana je Srijemska županija s administrativnim središtem u Vukovaru, koja je pokrivala cjelokupno područje Srijema koje je bilo izvan vojne uprave. Kao sljedeću značajnu prekretnicu koja je obilježila povijest Srijema autor ističe ustanovljenje Vojvodine 1848. godine, koje je donijelo podjelu Srijema u dva